

УДК 81'373.2

ОСОБЛИВОСТІ СПІВІСНУВАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ МОВ У МОВНОМУ ЛАНДШАФТІ МІСТА (НА МАТЕРІАЛІ ЗНАКІВ КИЄВА)**Олійник О. Ю.**

Дослідження присвячено вивченню особливостей функціонування та взаємодії мов у мовному ландшафті Києва, аналізу одномовних і багатомовних знаків столиці.

Ключові слова: мовний ландшафт, одномовні та багатомовні знаки.

Исследование посвящено изучению особенностей функционирования и взаимодействия языков в языковом ландшафте Киева, анализу одноязычных и многоязычных знаков столицы.

Ключевые слова: языковой ландшафт, одноязычные и многоязычные знаки.

The study deals with the linguistic landscape of Kyiv, monolingual and multilingual signs of the capital are analyzed.

Key words: linguistic landscape, monolingual and multilingual signs.

Мова міста сьогодні є важливим напрямком досліджень по всьому світу, що дає матеріал для вивчення мови в різних її аспектах. Дослідження мовного ландшафту дає уявлення про образ міста, виявляє важливі тенденції розвитку міста та специфіку функціонування та співіснування мов у його межах.

Вивченню мовного ландшафту українських міст присвячено низку наукових праць, зокрема, вівіскам Донецька та Макіївки (М. Полосіна [3]), Одеси (Н. В. Кутуза [2]), населених пунктів Закарпатської області (Л. Л. Белей [1]) тощо. Але досі в цій галузі лишається цілий ряд питань, які потребують детальнішого розгляду. При дослідженні розподілу мов на знаках центру та периферії в двох великих українських містах, Києві та Харкові, було зроблено висновок про те, що українська мова переважає в мовному ландшафті Києва (73,5%), тоді як російська мова домінувала в Харкові (57,2 %). В обох містах українська мова частіше вживана в центральних районах міста, а на периферії зростала частота вживання російської. Так, у Києві знаки українською мовою становили 84,9 % у центральній частині міста та 70,3 % на периферії [7, с. 43].

Об'єктом дослідження у нашій статті є надземні знаки м. Києва, а саме 1702 одиниці, зібрані в 10 адміністративно-територіальних районах столиці. Завданням даної роботи стало дослідження взаємодії мов, того, як саме поєднуються мови на знаках у просторі багатомовного міста, які мови переважають, як розташовані за наявності кількох мов у межах одного знака та як виражена при цьому перевага певного мовного коду.

На думку деяких дослідників [4; 8], багатомовна інформація на знаках може бути передана кількома способами: одним знаком, що містить дві або більше мов, або кількома знаками, кожен з яких містить одну мову, причому в першому випадку багатомовна природа знака помітна з першого погляду, а в другому – ні [4, с. 110]. У нашому дослідженні ми вважаємо ті знаки, що містять ідентичний текст різними мовами, різними знаками, а отже, приймаємо їх за окремі одиниці, керуючись принципом, що знак – це “уривок письмового тексту всередині просторово визначеного кадру” [4, с. 66], вважаючи одним знаком написи, що складаються з низки однорідних членів, розміщених на одній площині, але які можуть бути умовно відокремлені один від одного (наприклад, асортимент товарів на вітринах магазину). Знаки ж, розміщені на одній або різних площинах, але які не вступають у відношення однорідності, вважатимемо окремими одиницями.

Аналізуючи мовний ландшафт Києва, використовуватимемо протиставлення одномовні / багатомовні знаки. Термін *багатомовні знаки* вживаємо з метою термінологічної уніфікації, але з дещо іншим смисловим наповненням. Є визначення багатомовного знака як такого, який містить щонайменше одну мову на додаток до

основної (у нашому випадку – української) або замість неї; текст основною мовою, репрезентований в іншій графіці. Так, П. Баххауз, вивчаючи мовний ландшафт Токіо, зараховував до багатомовних знаків як такі, що містять одну мову на додаток до японської, такі і ті, які мають щонайменше одну мову замість японської [4, с. 67]. Така дефініція дає нам певну кількість знаків, які містять лише одну мову, але вважаються при цьому багатомовними, у нашому ж дослідженні вважатимемо багатомовними знаки, які містять: щонайменше одну мову на додаток до української або декілька мов без залучення української мови, крім того, написи українською мовою в латинській графіці. Розділивши усі знаки столиці на одномовні та багатомовні, отримуємо такі результати: одномовних знаків 1432, з них українською мовою 1000 знаків, багатомовних знаків 270.

Отже, у ландшафті столиці на одномовних знаках нами зафіксовано 6 мов (графічно), а саме: українську, російську, англійську, французьку, італійську та ієрогліфічні написи. На багатомовних знаках представлено 8 мов (ієрогліфічне письмо зараховано до однієї категорії як таке, що виконує тут скоріше символічну функцію; а також засвідчено 1 випадок, коли не вдалось визначити мову на знаку), що трапляються в 14 різних комбінаціях. Окремо виділяємо та об'єднуємо в різні групи знаки з текстом, який може бути прочитаний як російською, так і українською мовою, тобто містить міжмовні українсько-російські омографи у поєднаннях з іншою іноземною (англійською, французькою): *Аптека pharmacy; Buffet ресторан; Банк bank, Vab 24 банкомат; галерея Jam* та знаки з текстом трьома мовами (українською, російською та ще однією іноземною), де межа між мовами завдяки вживанню притаманних лише для однієї мови графем, лексем чи орфограм чітко простежується: *Преса / пресса / the press; Ann Biagini – 50–70 % / на все; Невский / ресторан / Невський / CLUB CAFÉ / ресторан банкетна зала / CLUB CAFÉ restaurant banquet hall*. Знаки першого виду не порушують мовного ландшафту української столиці, тому під час кількісних підрахунків виділяємо їх в окрему групу як такі, що можуть прочитуватися обома мовами, а в подальшій роботі аналізуємо їх у контексті багатомовних знаків із залученням державної мови.

В усіх інших випадках присутність певної мови можна визначити досить чітко. За можливості прочитання знака різними мовами, за збігу графічної форми слів, виконаних латиницею, і відсутності інших лексем, що допомогли б точно ідентифікувати мову, текст вважали англійським, зокрема в разі написання імен латиницею, наприклад, *салон краси ШАЛЕ & Denis Yarotskiy; Ann Biagini -50%-70% на все*.

За даними нашого дослідження, мови з високою частотою появи в мовному ландшафті Києва трапляються в кількох комбінаціях: українська-англійська (152, або 56%); російська-англійська (42, або 16 %); українська-російська (29, або 11 %); українська-російська-англійська (10, або 4%); українська (або російська)-англійська (15, або 6 %). Усі інші варіанти поєднання мов на знаках траплялися значно рідше, вони є скоріше одиничними. Теоретично можливими є й інші випадки поєднання мов, але вони не є на сьогодні вирішальними для формування мовного ландшафту столиці. Як і слід було очікувати, найбільша кількість багатомовних знаків у відсотковому відношенні до загальної кількості в районі зосереджена в центральних районах столиці: Печерському (33 %), Шевченківському (30 %), Подільському (21 %).

Іншою важливою рисою комбінування мов на знаках Києва є кількість мов у межах одного знака. Більшість багатомовних знаків містить лише дві мови або значно рідше – три. На знаках, що містять 3 і більше мов, завжди представлений текст українською мовою, наявність усіх інших мов (англійська, російська, італійська) варіює. На дослідженій території знайдено такі зразки поєднання трьох мов у межах одного знака: українська-російська-англійська (7 знаків), українська-англійська-французька (1 знак), а саме: *Crédit agricole / ПАТ “КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК” / Обмін валют / Currency exchange / КУПІВЛЯ ПРОДАЖ / Ліцензія НБУ №...*

Лише два знаки демонструють комбінацію більш ніж трьох мов. Один з них передає назви світових авіакомпаній мовами оригіналу, без надання чіткої переваги одній з мов, даний знак може бути потрактований і не як цілісна одиниця аналізу, а як група знаків, кожен з яких містить текст певною мовою. У даному випадку, розглядаючи усі тексти на одному носіїві як один знак, керуємось тим, що усі тексти розташовані в просторово визначеному кадрі та є низкою однотипних написів, які представляють асортимент туристичної компанії.

У контексті розгляду багатомовних знаків особливо цікавим є аспект розташування текстів різними мовами в межах одного знака. Як зазначає П. Бакхауз, мови, розташовані на громадських знаках, переважно не співіснують, а внутрішньо впливають одна на одну в різний спосіб [4, с. 144]. У зв'язку з тим, що важко розмістити більш ніж одне повідомлення на тій самій ділянці простору, має бути зроблений вибір на користь тієї чи тієї мови, тобто визначено, повідомлення якою мовою виступатиме на провідній позиції. Цей вибір неминуче спричиняє візуальну ієрархію мов [4, с. 103]. Цей аспект функціонування мовних ландшафтів називають *перевагою кодів* (*code preference*) [9].

Розрізняють три типи переваги кодів. Найуживанішими способами відображення ієрархії є порядок мов на знаку та розмір шрифту (окремо розглянуто розміри літер та типи шрифтів для різних мов) [9, с. 120], за іншого підходу увагу переважно фокусують на порядку мов [10; 11].

Логічно припустити, що мова, якій надано основну роль, з'являтиметься на знаку першою. П. Бакхауз, враховуючи східну традицію, яка базується на китайській писемності, дещо відхиляється у своєму дослідженні мовного ландшафту Токіо від точки зору Р. і С. Сколонів [9, с. 120], які розглядали "привілейований" мовний код як такий, що розташований виключно згори, зліва або в центрі знака. Але ще Г. Крес і Т. Ван Леувен, на чиєму підході пізніше базували свої міркування Р. і С. Сколоні, підтверджували, що структура, запропонована ними, "стосується переважно опису візуальної семіотики західних культур" [6, с. 199]. У випадках, коли розмір і порядок текстів різними мовами не віддають переваги жодній з мов, вважають, що розмір важливіший, ніж порядок написання [9, с. 125].

Детальніше розглянемо розташування мов та структуру текстів на українсько-російсько-англійських знаках (текст на знаках передано максимально наближено до розміщення його в оригіналі):

1. ШОКОЛАДНИЦА Сеть кофеен / Щасливі години
В будні дні з 16.00 до 18.00 Суші-меню -30% / WI-FI FREE /
Тільки в "Шоколадницях" за адресою: вул. Червоноармійська, 46 та
вул. Саксаганського, 53/80 www.shoko.com.ua
2. Салон краси / ШАЛЕ / & Denis Yarotskiy /
ул. Красноармейская, 46 тел. <...>
3. Hill's SCIENCE PLAN VETERINARY FORMULATED /
1 ЭТАЖ / ЗООТОВАРИ (напрям)
4. Салон краси / beauty salon / парикмахерская "Суприм"
5-6. ПРЕССА / ПРЕСА / THE PRESS (2 знаки)
7. Невский / ресторан / Невський / CLUB CAFE / ресторан банкетна зала /
CLUB CAFE restaurant banquet hall

Отже, як свідчить дана вибірка, найбільше випадків, а саме два, припадає на повну відповідність тексту трьома мовами (5–6). В інших прикладах можливі різні варіанти співвідношення інформації: мережа кав'ярень "ШОКОЛАДНИЦА" (заснована в Москві в 1964 р., у Києві з 2006 р.): назва мережі та уточнення специфіки діяльності (*сеть кофеен*) – російською мовою, контактна (адреса, сайт) та рекламна інформація (спеціальна пропозиція) українською мовою, стандартизована інформація про наявність точки вільного доступу до Інтернету в даному закладі – англійською мовою. У другому прикладі тексти на знаку доповнюють один одного: профіль закладу *салон краси* українською мовою, назва салону ("Шале"), скорочення *тел.* може бути прочитано як українською, так і російською мовою, & *Denis Yarotskiy* таке написання графічно є текстом англійською мовою, зокрема, наявний символ &, який замінює англ. сполучник *and* (укр. *і*), а адреса салону *ул. Красноармейская, 46* – російською мовою.

Для аналізу переваги кодів на вивісці ресторану "Невський" слід порівняти кількісне співвідношення та розміщення тексту різними мовами.

Крім цієї тримовної вивіски, всі інші знаки ресторану написані російською або російською та англійською мовами, але навіть основна вивіска чітко демонструє перевагу кодів кожної з мов: Центральна вивіска з назвою ресторану – російською, нижче та сама назва зазначена дрібнішим шрифтом українською мовою, специфіка закладу (*ресторан*) прочитується обома мовами, крупним шрифтом великими літерами *club café* (клуб-кафе) – англійською мовою двічі, і повністю тотожні один

одному тексти українською та англійською мовами: *ресторан банкетна зала, restaurant banquet hall*. У прикладі 3 назву торгівельної марки та серії дієт для домашніх тварин (*Hill's SCIENCE PLAN VETERINARY FORMULATED*) подано англійською мовою, назва групи товарів (*Зоотовари*) – українською, місцезнаходження магазину (*-1 етаж*) – російською замість укр. *поверх*, що досить поширено в мовному просторі Києва. Судячи з того, що інший знак, який належить тому самому закладу, виконаний українською, а назва торгової марки *Hill's* англійською, цілком імовірно, що автор припустився помилки, створюючи вивіску українською мовою, вживши російську лексему *етаж*.

У прикладі 2 інформацію трьома мовами подано неоднаково. З погляду розташування центральну позицію займає напис російською мовою з транслітерованою кирилицею назвою закладу: *парикмахерская "Суприм"* (англ. *supreme* – найвищий), а текст українською й англійською мовами не відповідають російському: *салон краси beauty salon*. Як було зазначено вище, для мов з письмом зліва направо у кращій позиції на знаку є та мова, текст якою розташований лівіше.

Кількість знаків, які містять 2 мови, є завеликою для того, щоб аналізувати кожен з них окремо, але і тут можна простежити основні тенденції. По-перше, загалом у Києві та в кожному з десяти районів міста окремо, крім Дарницького, кількісно найбільшу групу становлять українсько-англійські знаки. З урахуванням знаків, які не можна чітко ідентифікувати як такі, що виконані українською чи російською мовою, у всіх десяти районах міста ми отримуємо більшість знаків, що не порушують українськомовної картини столиці.

Отже, встановлено, що кількість знаків українською мовою на вулицях Києва більша, ніж усіх знаків іншими мовами, а переважна частина проаналізованих багатомовних знаків відводить основну позицію українській версії повідомлення. Але разом з тим великий відсоток знаків написаний винятково однією мовою (найчастіше російською або англійською) або – значно рідше вміщує комбінацію кількох мов (без української). Якщо висока частотність російської мови не є характерною для більшості міських мовних ландшафтів світу, за винятком районів компактного проживання вихідців з колишнього Радянського Союзу, то англійська мова досить часто перебуває в привілейованому положенні серед інших мов на знаках, вітринах магазинів, білбордах та інших подібних площинах, коли йдеться про звертання до багатомовної, гетерогенної читацької аудиторії, де англійська стає фактично "лінгва франка". Відповідно до даних Special Eurobarometer 243 (European Commission, 2006), англійська мова є найуживанішою мовою в Європі, 51 % європейців користуються нею як рідною мовою (13 %) або як іноземною (38 %) [5, с. 386], її поширеність у мовних ландшафтах міст зафіксована багатьма дослідниками [4; 5].

Тож результати аналізу вживання мов на вуличних вивісках м. Києва свідчать про переважання в мовному ландшафті міста української мови, що цілком природно для столиці держави з єдиною державною мовою. Разом із тим досить велика частка присутності російської та англійської мов. Якщо присутність англійської мови можна пояснити загальним процесом глобалізації, то поширеність написів російською мовою поза межами районів компактного проживання російського населення суперечить світовій практиці і є наслідком відсутності державного регулювання в цій сфері. Ієрархія мов на вивісках м. Києва, визначена за порядком їх розташування, у багатьох випадках є стихійною та не відповідає офіційному статусу мов. Вважаємо за необхідне випрацювати нормативи застосування мов у мовному ландшафті м. Києва.

Література

1. Белей Л. Соціолінгвістичне висвітлення терміна "мовний ландшафт" / Л. Белей // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Філологія. Соціальні комунікації". – Ужгород : Говерла, 2010. – Вип. 23. – С. 36–40.
2. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Кутуза Н. В. – Одеса, 2003.
3. Полосіна М. Особливості найменувань підприємств м. Донецька та м. Макіївки / М. Полосіна // Лінгвістичні студії : зб. наукових праць. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 518–528.

4. Backhaus P. Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo / P. Backhaus. – Clevedon : Multilingual Matters, 2007. – 158 с.
5. Bruyel-Olmedo A. Maria. English as a lingua franca in the linguistic landscape of the multilingual resort of S'Arenal in Mallorca / A. Bruyel-Olmedo, Maria Juan-Garau // International Journal of Multilingualism 6 (4). – 2009. – С. 386–411.
6. Kress G. Reading images: the Grammar of visual design / G. Kress, T. van Leeuwen. – London : Routledge, 1996.
7. Pavlenko A. Transgression as the Norm: Russian in linguistic landscape of Kyiv, Ukraine / A. Pavlenko // Minority Languages in the Linguistic Landscape. – Hampshire : Palgrave Macmillan, 2012. – P. 36–57.
8. Reh M. Multilingual writing: a reader-oriented typology – with examples from Lira Municipality (Uganda) / M. Reh // International Journal of the sociology of Language Volume. – 2004. – Issue 170. – P. 1–41.
9. Scollon R. Discourses in place: Language in the material world / R. Scollon, S. W. Scollon. – London ; New York : Routledge, 2003.
10. Spolsky B. The Languages of Jerusalem / B. Spolsky, R. L. Cooper. – Oxford : Clarendon Press, 1991.
11. Wenzel V. Reklame en tweetaligheid in Brussel: Een empirisch onderzoek naar de spreiding van Nederlandstalige en Franstalige affiches / V. Wenzel // Vrije Universiteit Brussel (ed.). Brusselse thema's. – Brussels: Vrije Universiteit, 1996. – С. 45–74.